

PROBLÉMÁK, TERVEK ÉS MEGOLDÁSOK A SZOVJET TANÁRKÉPZÉSBEN

Az iskolarendszereket napjainkban világszerte átalakítják. Az oktatás és a nevelés tartalma tekintetében is továbbfejlesztés, reform, sőt forradalmi változás szerepel sok ország művelődésügyi programjában. Az iskolareform, továbbá a tankötelezettség kiterjesztésének, a minél tovább tartó tanulás lehetőségének igénye a pedagógusképzés reformjának szükségességét is előtérbe hozta. A középfokú oktatás általános lesz már szinte minden fejlettebb kultúrájú országban. Ezért a középfokú iskolák tanárainak képzése az egyik, nagyon is fontos világproblémává lett. A tanítás, a nevelés tartalmának új meghatározása nemcsak szervezetében, hanem programjaiban is a tanárképzés reformját követeli.

A közoktatás fejlődése, szélesedése, tartalmi értékeinek növekedése az eredményesség és a tömegek kulturális felemelkedésére gyakorolt hatás tekintetében a Szovjetunióban volt a legnagyobb. A kommunizmust építő országban a tanárképzés korszerűsítése is hatalmas léptekkel halad előre. Szükséges és a magyar tanárképzés folyamatban levő reformja idején hasznos a számunkra, ha a szovjet terveket, a fejlődést és az eredményeket tanulmányozzuk. A beszámolómban is ezt akarja szolgáltni.

A mi tanárképzésünk néhány évvel ezelőtti és jelenlegi rendszere is a szocialista pedagógusképzés szervezeti és tartalmi felépítését valósította meg. Ugyanakkor a nyugati tanárképzés felhasználható tapasztalatait is figyelembe vette feladatainak és munkamódszereinek kialakításában. — Ezért is, de első-sorban azért; hogy a szinte világméretű iskolareform-tanulmányok mellett a tanárképzés problémáit is sokoldalúan vizsgálhassuk, a szovjet fejlődést és a szocialista pedagógusnevelés eredményeit még határozottabban lássuk, előjáróban vázlatosan ismertetést adok néhány más ország tanárképzéséről is.

I.

A középiskolai tanárokat mindenütt egyetemeken vagy főiskolákon képzik. Angliában általában az egyetem (college) elvégzése után még egy éves „pedagógiai” képzésen mennek keresztül. Az USA-ban is egyetemen vagy speciális felsőfokú intézetekben 2–3 éves különleges képzéssel töreksenek arra, hogy az oktatásra alkalmas szakembereket adjanak az iskoláknak. A pedagógiai és szaktárgyi oktatás ezekben az országokban is vagy például Svédországban is az egyetemeken, vagy ezt kiegészítendő a speciális intézetekben történik. A pedagógiai stúdiumok közé tartoznak Angliában: neveléstudomány és neveléstörténet, gyermeklélektan, a serdülők lélektana, kísérleti

lélektan (teszt-gyakorlatok). Az USA-ban a neveléslélektan, fejlődéslélektan és kísérleti lélektan mellett didaktikai és szociálpedagógiai tanulmányokat folytatnak a tanárjelöltek. Az 5 éves svéd tanárképzésben az „általános pedagógiát” a neveléslélektanból s a gyermek és a serdülő lélektanából vett előadások előzik meg. Az elméleti képzést Angliában 12 hetes, Svédországban 3—6 hónapos gyakorlati képzés egészíti ki. Az USA-ban a gyakorlatot már csak mint rendszeren tanító tanár szerzi meg (sokszor bizonyára a tanulók fejlődésének rovására).

A Német Szövetségi Köztársaságban általában a 4 éves egyetemi képzést 2 éves gyakorlat követi (a képzés szervezeti felépítése az egyes szövetségi államokban változó). A pedagógiai és lélektani tanulmányok közt megtaláljuk a nyugati pedagógusképzés általánosan követett tantervét:

1. Általános lélektan
2. Gyermeklélektan és serdülők lélektana
3. Kísérleti lélektan
4. Pedagógiai elmélet és neveléstörténet
5. Iskolaszervezettség
6. Didaktika és metodika.

Az NSZK-ban a jelenlegi pedagógusképzés reformját 1960 óta megkezdtek. Ennek irányát a következők szerint határozták meg:

1. Az iskolareformot a pedagógusképzés reformjával együtt lehet csak megvalósítani.
2. A képzésnek neveléslélektani és fejlődéslélektani tanulmányokra kell támaszkodnia.

3. Az „antropológiai” alaptudományoknak elsődleges szerepük legyen a képzésben (filozófia, pszichológia, szociológia, az ember élettana).

4. A szaktárgyi tanulmányok tudományos színvonala mellett a gyakorlati képzést párhuzamosítani kellene az elméleti stúdiumok idején.

5. A 9, majd 10 éves kötelező iskola pedagógusának a hagyományos szaktárgyak ismereteinél szélesebbkörű tudással, politikai és technikai téren is általános, átfogó műveltséggel kell rendelkeznie, hiszen ezt kell neki továbbadnia.

A lélektani, neveléslélektani tanulmányokra támaszkodó pedagógusképzés fontosságát hasonlóan hangsúlyozza az Unesco egyik, a „politikai nevelés” kérdéseiről szóló propaganda füzete is. Ebben például különösen kihangsúlyozza, hogy a nemzetközi megértés szolgálata érdekében a tanárképzésben fontos szerepe van a politikai tájékoztatásnak, hogy alkalmassá tegyék a pedagógust az iskolai munkája során is a politikai tájékozódásra, a gyermekek helyes nevelése érdekében.

A francia tanárképzés a legismertebb nálunk a nyugati rendszerek közül. Az egyetemeken és az *École Normale Supérieure* intézményekben folyó 4 éves képzés idején nevelésléleket, didaktikát, metodikát, iskolaszervezettséget, nevelésléleket tanulnak az egyetemi tantervek szabad változatai szerint. A bonyolult vizsgarendszer vezeti el a tanárjelöltet a kijelölt iskolák és a gyakorlati tanárképzés centrumaihoz, ahol kiváló tanácsadó tanárok vezetésével mellett rendszeresen tanítanak és készülnek fel hivatásuk gyakorlására. — A tanárképzés feladatait utoljára 1953-ban határozta meg a kormány. Eszerint a mindig növekvő követelmények figyelembevételével kell biztosítani a legjobb tanárképzést, hiszen feladata a holnap társadalmának tagjait nevelni. Az alapos pedagógiai és neveléslélektani képzés megvalósítására törekszenek

az ipari tanulóiskolák (*collège d'enseignement technique*) pedagógusait képző intézetekben is, hiszen szerintük ezzel biztosítják az ilyen jövődó tanárok kulturális és technikai továbbképzését is.

A korszerű tanárképzés feladataival állandóan foglalkozik a francia pedagógiai és közoktatáspolitikai szakirodalom. Általános feladataikról és gondjaikról összefoglalóan így nyilatkozik az egyik tanulmány: „A pedagógusképzés problémája különösen fontos, mert ez határozza meg, széles területen, az egész közoktatás fejlődését és színvonalát.” — Érthető, hogy figyelmük mindinkább az elmélet és gyakorlat kapcsolatának kérdései felé fordul.

A népi demokratikus országok tanárképzésében az erőteljes reformok, az elméleti és gyakorlati képzés egységének biztosítása, a „tanárrá nevelés” előtérbe helyezése szempontjából érdekes a Német Demokratikus Köztársaságban most folyó kísérlet (elsősorban a berlini *Humboldt* Egyetemen) és a német hétéves terv programja a tanárképzés reformjára.

Az NDK-ban az egyetemeken és pedagógiai főiskolákban folyó tanárképzés legnagyobb hibájának az iskolareform megvalósításának kezdetén azt tartották, hogy a fiatal tanárokkal nem értették meg: mi az új iskola és ebben az ő feladatuk. Főleg az egyetemeken általában „a középiskola” és nem az új, a politechnikai, a szocialista középiskola számára folyt elsősorban a képzés. Az NSZEP tézisei szerint az egyetemeken, amelyeknek feladata a tanárképzés is, „a tanulmányok célját, tartalmát és módszereit a szocialista iskola igényeiből kiindulva kell meghatározni”. — Ezért olyan szocialista szakembert kell az iskolákba küldeni, aki a tudományos kutató munkára is alkalmas, akit a legalább 5 éves képzés folyamán alapos pedagógiai és pszichológiai oktatásra építve „tanárrá” is nevelt az egyetem. A Humboldt Egyetem tanárképzési kísérleti programjában megfogalmazott követelmények a következők:

1. a tanárképzés kapcsolata a társadalom szocialista átalakulásával és a szocialista termeléssel,

2. a gyakorlattal szoros kapcsolatban történő tudományos színvonalú szaktárgyi képzés,

3. a pedagógiai elméleti és gyakorlati képzés szoros egysége,

4. a tanárképzés 6 éves, háromszor 2 éves szakaszra osztott rendszerének megvalósítása.

A kísérleti rendszer szerint az első kétéves szakaszban a termelési gyakorlati munka és a tanárjelölti tanulmányok aránya 50 — 50 százalékos. A második szakaszban elsősorban közvetlen egyetemi tanulmányok szerepelnek. A harmadik szakaszban az iskolai szakmai és gyakorlati jellegű tanulmányok mellett levelező jellegű tanulmányokat folytat az egyetemen a jelölt.

Az általában 33 hetes tanévben a maximális egyetemi óraszám 25 óra, az 5 — 6. évben főleg az iskolában (a 6. évben vidéken is) tanulnak, dolgoznak a tanárjelöltek, és diploma dolgozatot is készítenek.

A tanárképzés hétéves általános tervében a következő feladatokat találjuk:

1. a jövődó pedagógusok kommunista világnézeti és erkölcsi nevelése,

2. magas fokú általános műveltség és politechnikai alapképzettség biztosítása,

3. a szaktárgyi képzés tudományos jellege,

4. elméleti és gyakorlati pedagógiai képzés megvalósítása. — Egészében tehát a szocialista tanárképzést kell tovább fejleszteni.

A felszabadulás óta az NDK közoktatáspolitikája, ezen belül a szocialista pedagógusképzés megvalósítása — mint ahogy nálunk is történt — nagymértékben támaszkodott a szovjet művelődésügy tapasztalataira, eredményeire.

II.

A szovjet közoktatás most megvalósuló forradalmi továbbfejlesztése során folyamatban van a teljes pedagógusképzésnek az alapos, tudományos-kritikai elemzésekre és az új iskola által támasztott követelményekre épülő reformja is.

1956 óta politikusok és a közoktatás elméleti és gyakorlati szakemberei egyaránt sokat foglalkoztak a pedagógusképzés problémáival, erről a témáról cikkek, tanulmányok jelentek meg, ankétokat tartottak.

A hibák feltárásával egyidejűleg a közbenső részfeladatokat meghatározták, és ezek végrehajtását is megkezdték. Egyidejűleg kidolgozták a szovjet szakemberek a pedagógusképzés reformjának teljes programját. Ennek megvalósítása az iskolareform végrehajtásához hasonlóan megfontoltan és fokozatosan történik.

Ma már, elsősorban a pedagógiai főiskolákon, de a legtöbb egyetemen is a reform szellemében folyik a tanárképzés. Az új programú tanárképzést sem tartják azonban véglegesnek. Elsősorban a most kiépülő, a kommunista iskolát megvalósító közoktatás gyakorlati tapasztalatai alapján menetközben is javítanak majd a pedagógusképzés rendszerén, módszerén és programján.

A tanárképzés a Szovjetunióban az egyetemeken (különösen a kisebb egyetemeken), de nagyrészt a pedagógiai főiskolákon történt és történik ma is. — Tapasztalati adatok szerint a pedagógiai főiskolákról a végzett hallgatók 98%-a, a kisebb egyetemekről a 81%-a, a nagyobb egyetemek (különösen a moszkvai és leningrádi) tanárképzést is végző fakultásairól a hallgatók 40—60%-a került iskolákba tanárnak. Ezek az adatok teszik érthetővé, hogy a reformelőkészítés éveiben a tanárképzést szolgáló felsőoktatási intézmények munkáját is a tanári munka követelményeiből kiindulva bírálták. A bíráló megjegyzéseket négy csoportban foglalhatjuk össze; ilyenek hangzottak el:

I. a szaktárgyi képzésről;

II. a pedagógiai és pszichológiai oktatásról;

III. az iskolai gyakorlatról;

IV. a tanárjelöltek kiválasztásáról és neveléséről.

I. A szaktárgyi képzésben nem vették figyelembe eléggé az iskolai tantárgyi oktatás követelményeit. A szaktárgyi képzést nem egészítette ki megfelelően az iskolai tanítási gyakorlat. A tanárjelöltek politechnikai oktatásának hiánya veszélyeztette általában, de különösen a természettudományi szaktárgyak tanárainak képzésében a korszerűséget. — Nem volt elég, jól kidolgozott jegyzet és tankönyv.

II. A pedagógia és a pszichológia oktatásában nem épültek egymásra a tanulmányok, az átfedések zavarták a tanulást. Egyes egyetemeken (az egyetem a tantervét az általános irányelvek szerint maga határozza meg) a pedagógiai stúdiumok az összes órák 8—10%-át tették ki. A pedagógiai tanulmányokra fordított időt az határozta meg sokszor, hogy mennyi idő maradt még erre a tanárképzés szempontjából fontos képzésre. A hibát szemléltetően mutatja meg az egyik vidéki egyetem és pedagógiai főiskola közti összehason-

lítás. A pedagógiai oktatásra fordított idő a szaktárgyi képzésre adott idő százalékában, szaktárgyak szerint:

	Orosz	Történelem	Matematika	Fizika	Biológia	Földrajz
Ped. főiskolán	28,5	25	24,3	25,2	27	26,2
Egyetemen	12,7	11,5	9,6	7,9	8,7	9,8

A neveléstörténet nem adta eléggé a burzsoá pedagógia bírálatát, nem tárta fel a hallgatóknak a szocialista pedagógia törvényszerűségeit. — Helytelenítették többen, hogy a pedagógiai stúdiumokban, különösen a módszertanban, általános kategóriákkal, inkább leíró módon és nem a törvények megállapítása segítségével folyt az oktatás.

III. Az egyetemnek nem volt elég kapcsolata az iskolai gyakorlattal. A tanárjelöltek nevelési gyakorlatait nem készítették jól elő, nem dolgozták ki megfelelően ennek módszereit. Az iskolai gyakorlat színvonalának emelésével együtt ennek megbecsülését is el kellett érni. A gyakorlati tanárképzésnek azonban nem volt megfelelő programja. Minden fejlődés ellenére (1953-ban az egyik kisebb egyetemen csak 70 óra közvetlen iskolai gyakorlat volt, 1957-ben ugyanott már 270 óra) kevés volt az az idő, amit az iskolai nevelő-oktató gyakorlati képzésre fordítottak.

IV. Nem mindig választották jól ki a pedagógus pályára a fiatalokat, pedig a jövőd tanárok személyisége, kommunista meggyőződése, hivatástudata lényeges az iskolai munka eredményessége szempontjából. Ezért a tanárjelöltek eszmei-politikai nevelésével többet kell törődni.

A kritikai megjegyzésekhez kapcsolódó megoldási javaslatok, elgondolások felvázolták azokat a reformokat, amelyeknek a megvalósítása már nagyrészt folyamatban is van 1959 óta. — A javaslatokból néhányat az előbbi, témák szerinti csoportosításban ismertetek.

I. A szaktárgyi képzésben a tudományosságot és a szakemberképzés követelményeit úgy kell összeegyeztetni, hogy a jó pedagógusok a tudományos munka alapkérdéseiben, munkamódszereiben is jártasak legyenek. A két-három szakos tanárképzést az iskolák érdekei szerint meg kell valósítani. Esetleg egyes egyetemeken (olyan városban, ahol nincs pedagógiai főiskola) a jobb tanár-szakember képzés érdekében külön tanárképző tagozatot kellene szervezni karonként. Szükséges már az iskolai politechnikai képzés érdekében szakosított műszaki tanárképzés; erre elsősorban a szakmunkások közül kell felvenni a tanárjelölteket.

II. A pedagógiai elméletre és a közvetlen iskolai gyakorlat megfigyelésére támaszkodó elemző képzést kell megvalósítani. A pedagógiai stúdiumokat pszichológiai és történeti alapokra kell felépíteni. A tanulmányok felépítésének többféle javaslatával találkozhatunk. Ilyenek: 1. Általános lélektan. 2. Nevelésemélet. 3. Nevelés-lélektan. 4. Didaktika és metodika. — Vagy: 1. Bevezetés. 2. Neveléstörténet. 3. Nevelésemélet. 4. Didaktika. (A lélektani előadásokat ez a javaslat külön választja.) — Több javaslat is helyesnek tartja a neveléseméleti és nevelés-lélektani tanulmányok összekapcsolását, tantervszerkezeti szempontból is. — Szükségesnek mutatkozott a metodikai képzés összehangolása az általános pedagógiai és didaktikai képzéssel. — Fontosnak tartják az óraelemzésekben a nevelés-lélektani szempontok érvényesítését is (a nevelő-

oktató tevékenység minden oldalú elemzése érdekében). Új tárgykörök a nevelés és oktatás elméleti és gyakorlati stúdiumaiban is a műhelygyakorlatok és az üzemi termelési gyakorlatok pedagógiai kérdései.

III. Az iskolai gyakorlatot a javaslatok a pedagógusnevelés és a hivatástudat kialakítása szempontjából is fontosnak tartják. Ezért szükséges, hogy a tanárképzés felsőfokú intézményeinek tanárai is közvetlen munka-kapcsolatot építsenek ki az iskolákkal; vezessék maguk is a tanárjelöltek iskolai gyakorlatát. Biztosítani kell az iskolai nevelési gyakorlat lehetőségét általában és a speciális nevelési intézményekben esetenként is. A tanárjelöltek iskolai gyakorlatában az alapos előkészítés, a szakszerű ellenőrzés mellett nagyobb önállóságot kell megadni azért, hogy ráneveljük a fiatal tanárt az önálló, alkotó pedagógiai munkára. — A tanárjelölt végezzen rendszeres nevelési gyakorlatot is; ez előzze meg a tanórai oktatási gyakorlatait. Az ilyen gyakorlatok vezetésében a pedagógiai tanszék kapjon nagy szerepet. Mindenesetre jelentősen bővíteni kell a gyakorlati képzés programját időben, lehetőségekben és változatos feladatokban.

IV. A középiskolákban kell elkezdenni a jövő pedagógusok kiválasztását, a kommunista fiatalokat kell irányítani a tanárképző intézményekbe. Az esti és levelező tagozati oktatás szélesítésével lehetővé kell tenni az ipari és mezőgazdasági munkások tanárrá képzését is nagyobb mértékben. — A pedagógusképzés jelentőségét az egyik tanulmány (Aszenjev) Usinszkij megállapításával emeli ki. „Minden iskola minden pedagógusa feltétlenül kétféle funkciót valamelyikét végzi el: vagy hazája boldogságát, vagy ennek boldogtalanságát készíti elő.” A tanárképzéstől függ, hogy melyiket.

A tapasztalatok, bírálatok, javaslatok és a társadalmi szükségletek figyelembevételével az SzKP Központi Bizottságának és a Szovjetunió Minisztertanácsának tézisei a következőkben foglalták össze a tanárképzés feladatait a tézisek 41. pontjában:

„A középfokú oktatás rendszerének átszervezése megköveteli, hogy gyökeresen megjavítsuk a pedagógiai főiskolákon és egyetemeken folyó tanárképzést. E felsőfokú tanintézetek olyan középiskolai tanárokat képezzenek ki, akik alaposan ismerik szakterületük tudományát, elegendő pedagógiai készséggel rendelkeznek, jól ismerik az életet, s képesek arra, hogy a tanulókat a kommunizmus ügye iránti határtalan odaadás szellemében neveljék. Az elemi iskolák tanítóit a pedagógiai főiskolák külön tagozatain képezzék ki, figyelembe véve azt, hogy a továbbiakban valamennyi iskolát teljesen felsőfokú képzettséggel rendelkező pedagógusokkal kell majd ellátni.

Szükséges, hogy a szaktárgyakat (agronómiát, állattenyésztést, műszaki tárgyakat stb.) tanító pedagógusokat a konkrét körülményektől függően a pedagógiai főiskolákon vagy a szakosított felsőfokú tanintézetekben képezzék ki 1959 — 1960. években meghatározott számban. Irányítsanak oktatómunkára szakképzett mérnököket és agronómusokat, akik iskolákban, szakmai-műszaki tanintézetekben és technikumokban dolgoznak majd. Ezek számára biztosítani kell a megfelelő feltételeket ahhoz, hogy felkészülhessenek a pedagógiai munkára. A pedagógiai főiskolákon meglévő oktatási rendszert szélesebbkörű termelési és pedagógiai gyakorlattal egészítsék ki.

A pedagógiai főiskolákon növeljék az oktatás tudományos-elméleti színvonalát, minden erővel fejlesszék a tudományos kutatómunkát, alakítsanak tudományos laboratóriumokat és fűzzék szorosabbra a főiskolák kapcsolatait az iskolákkal, a termelő- és tudományos szervezetekkel.”

E követelmények szerint kialakított és jelenleg is érvényben, működésben levő tanárképzési rendszer és program ismertetését adom a következőkben, részben eredeti dokumentációs anyag, részben beszélgetések és közvetlen tapasztalatok alapján.

III.

A szovjet tanárképzési rendszer felépítése jelenleg a következő.

Az egyetemeken és a pedagógiai főiskolákon egyaránt folyik tanárképzés. Az elméleti és gyakorlati képzés szerves összefüggésben, folyamatosan öt év alatt történik. Az egyetemeken általában, a nagy egyetemeken különösen egyszakos tanárokat képeznek (hiszen a moszkvai egyetemen pl. külön földrajzi fakultás van); ezek a tanárok később levelező tagozaton szereznek még egy szakra képesítést. A pedagógiai főiskolákon kétszakos képzés folyik úgy, hogy az egyik a főszak (bár a másik szakon is egyenlő értékű oktatás folyik), és ezzel összefüggésben végez elsősorban például filozófiai, tudomány-történeti, oktatásmódszertani tanulmányokat. — A többszakos tanárok képzésére azért tértek át, mert a kisebb iskolákban az oktatás-nevelés hatásosságát az ilyen szakmai előkészítéssel jobban tudják biztosítani. A szaktárgyak kapcsolása a tudományok összefüggéseit figyelembe veszi; ezért nem lehet pl. matematika — orosz szakos. — A szigorlatok és vizsgák rendszere nem azonos minden egyetemen és főiskolán. Általában évenként szigorlatok, szakvizsgák és az ötödik év-végén államvizsga révén szerzik meg a képesítést. Viszonylag több dolgozatot kell írniuk, mint nálunk. Egy-egy szaktárgyból évfolyamdolgozatot, egyszer szakdolgozatot és az államvizsgára diploma dolgozatot kell írni. Ez az utóbbi rendszerint a tanári feladatokkal összefüggő témát dolgoz fel (szaktárgyi módszertani, nevelés-elméleti stb.). A pedagógiai tárgyak az egyetemeken nem mindenütt részei az államvizsgának, a pedagógiai főiskolán igen. Mind az egyetemeken, mind a főiskolákon az általánosan képző, a reform megvalósulásával egységesen 11 osztályos iskola 5–11. osztályai és a szakközépiskolák számára képeznek tanárokat. A legtöbb főiskolán alsótagozati tanítókat is képeznek 4 éves oktatási idővel. — A továbbiakban a szovjet egyetem és pedagógiai főiskola tanárképzésének szaktárgyi, pedagógiai és iskolai gyakorlati feladatait ismertetem.

1. Az egyetemeken a szaktárgyi képzés az egyetem és sokszor a fakultás helyi tanterve szerint történik. A nagy egyetemeken a kutatási, a tudományos, a termelési munkaterületekre szóló képzés áll előtérben, sőt egyes szakokon nincs is tanárképzés. Az alapos és tudományos színvonalú egyetemi szakképzés értékeit a pedagógiai főiskolák is elismerik; ezt, érthetően, az egyetemeken folyó egyszakos képzés teszi különösen lehetővé. — Az egyetemeken és főiskolákon egyaránt az ideológiai, társadalomtudományi képzés a szaktárgyi képzéshez kapcsolódik. A tudományos szocializmust, filozófiát, politikai gazdaságtant, párttörténetet 5 év alatt tanulmányozzák folyamatosan. Az egyetemeken a szaktárgyi képzés ideje az összes stúdiumok (előadások, szemináriumok, szaktárgyi és más gyakorlatok) 80%-át teszi ki; a pedagógiai főiskolákon a kétszakos képzésben is a szakcsoportoktól függően a 60–65%-át. A fennmaradó 20%, illetve 35–40%-nyi képzési idő jut a pedagógiai és ideológiai képzésnek. Mivel a szovjet tanárképzésben a pedagógiai főiskolák szerepe nagyobb (hiszen 1959–1960-ban például 203 pedagógiai főiskolán 511 345 hallgató tanult, és évente kb. 95 ezer tanárt bocsátanak ki), a rendel-

kezésre álló dokumentációkból és tapasztalataim alapján az ezeken folyó szaktárgyi képzést ismertetem. Az iskolák óraszámát is figyelembe véve a legtöbb tanárt az orosz-történelem és a matematika-fizika szakokon bocsátanak ki a főiskolákról, azért ezeknek a főiskolai tantervéről adok tájékoztatást. A pedagógiai főiskolák kísérleti jellegű teljes tantervét az 1960—61. tanévben vezették be. Helyességük, eredményességük tehát csak néhány év múlva állapítható meg. A tanterv részletesen meghatározza a szaktárgyi, a társadalomtudományi és a pedagógiai stúdiumok (előadások, szemináriumi gyakorlatok, vizsgák, termelési és iskolai gyakorlatok) tematikáját, az óraszámokat és a munkaidőt, a kötelező és fakultatív előadások tárgyköreit, a kiegészítő tanulmányokat és az iskolai gyakorlatok rendszerét.

A tanterv eléggé részletekbe menően tervezi meg a tanárképzés munkáját, mégis lehetővé teszi, hogy főiskolák, illetve ezek fakultásai, a helyi szükségleteket és követelményeket figyelembe véve változtatásokat eszközöljenek. A tantervben a minisztérium így rendelkezik:

a) Az intézet (vagy kar) tanácsa fenntarthatja a jogot, hogy megváltoztassa a tantervben szereplő tárgyak óraszámát és tanításuk sorrendjét a tanév keretein belül (a társadalomtudományok és idegen nyelvek tanításának kivételével) azzal a kötelező feltétellel, hogy a hallgatók megkapják a tudományos ismeretek minimumát, amelyet a tantervi programok meghatároznak, a maximális heti óraszám túllépése nélkül.

b) A választható szakelőadások és szakszemináriumok megnevezését és mennyiségét, valamint a fakultatív tárgyakat évenként az intézet vagy kar tanácsa határozza meg; ezek tematikáját a megfelelő tanszékek dolgozzák ki, és a főiskola vagy kar tanácsa hagyja jóvá.

Az orosz nyelv és irodalom-történelem szakos tanárképzés főbb adatait az alábbi táblázat az 5 éves képzés összesített óraszámával és a stúdiumok főbb területeire felbontva is ismerteti.

A tanulmányok egyes csoportjai	Az összes órák száma	Az előadások óraszám	A szemináriumok és gyakorlati foglalkozások óraszám
1. Társadalomtudományi tanulmányok	580	314	266
2. Pedagógiai tanulmányok	648	190	458
3. Szaktárgyi alapozó tanulmányok	1430	760	670
4. Szaktárgyi képzés oroszból	1670	1160	510
5. Szaktárgyi képzés történelemből	1682	1194	488
Összesen:	6010	3618	2392

Mivel a tanterv szerint öt év alatt 165 hét munkaidővel lehet számolni, a táblázat szerinti elég magas óraszám alapján kb. heti 36 óra fordítható az elméleti és gyakorlati tanulmányokra. Az iskolai gyakorlatok idejét ezeken kívül biztosítják, ezekkel később foglalkozunk.

A társadalomtudományi és szaktárgyi alapstúdiumok között szerepelnek a következők:

Párttörténet

Politikai gazdaságtan
Dialektikus és történelmi materializmus, logika
Bévezetés a nyelvtudományokba
Orosz nyelv
Gyakorlati módszertan
Bevezetés az irodalomelméletbe
A Szovjetunió története
Szovjet jogi és alkotmánytani ismeretek.

Az orosz nyelvi és irodalmi szaktárgyi képzés tárgykörei közül a következőket emeljük ki:

Néprajzi ismeretek
A teljes orosz és a szovjet irodalomtörténet (6 kollégium)
A külföldi irodalmak története (5 kollégium)
Gyermekirodalom
Az irodalmi előadás módszere
Nyelvi és irodalmi szakszemináriumok
A történelmi szaktárgyi képzésből az érdekesebb témák, kollégiumok:
Világtörténelem (5 kollégium)
A szovjet történetírás története
A szovjet és külföldi történelmi szakirodalom
Szakszemináriumok.

A fakultatív tárgyak és kollégiumok sorában idegen nyelv, ének, zene, sport, művészettörténet, könyvtástan stb. szerepelnek. Minden hallgató legalább két fakultatív tárgy tanulására kötelezett; ezt maga választja meg szaktárgyai és érdeklődése szerint.

A matematika-fizika szakos tanárok képzésének programját hasonló vázlatos ismertetésben mutathatjuk be. Az általános irányelvek ezekre is érvényesek. A képzés adatait az alábbi táblázat szemlélteti.

A tanulmányok egyes csoportjai	Az összes órák száma	Az előadások óraszámja	A szemináriumok és gyakorlati foglalkozások óraszámja
1. Társadalomtudományi tanulmányok	510	270	240
2. Pedagógiai tanulmányok	330	190	140
3. Szaktárgyi alapozó tanulmányok	3320	1230	2090
4. Szaktárgyi képzés matematikából	500	370	130
5. Szaktárgyi képzés fizikából	520	300	220
Összesen:	5180	2360	2820

A matematika-fizikai szakcsoportosításban, mint a többi természettudományi tanárképzésben is egy meghatározott évben 6–8 hetes termelési gyakorlaton kell résztvenni. Ezalatt — éppenúgy, mint az évközi iskolai gyakorlatok idején — esti vagy levelező jellegű oktatáson kell résztvenni. Így a heti munkaidő körülbelül ugyanannyi, mint a humán szaktárgyi csoportosításban. A két fakultatív kollégium választása itt is kötelező.

Az általános szakmai alapképzést adó kollégiumok és szemináriumok közt a legérdekesebbek a következők:

Matematikai analízis	Elméleti mechanika
Analitikai geometria	Elektrotechnika és rádiótechnika
Felsőfokú algebra	Csillagászat
Számelmélet	Idegen nyelv
Elemi matematika	Szakrajz.
Általános fizika	

A matematikai szaktárgyak közt szerepelnek:

Ábrázoló geometria
A geometria alapjai
Aritmetika
Matematikai gépek.

Fizikai szakstúdiumok közé sorolja a tanterv például a következő kollégiumokat:

A matematikai fizika módszerei
Elméleti fizika
Autó és traktor géptan.

A fakultatív tárgyak és kollégiumok közt sok olyan téma, kollégium és szeminárium szerepel, amelyek a matematika és fizika egy-egy részterületével foglalkoznak. — A special-kollégiumok sora igen gazdag, és sok laboratóriumi gyakorlatra is lehetőséget ad.

A tanárképzés tanterveit szemléltető adattáblázatok is igazolják, hogy a szovjet pedagógusok oktatásában-nevelésében az előadások meghallgatása, az egyéni tanulás mellett igen nagy a jelentősége a megbeszélő, megfigyelő-kísérletező és feldolgozó szemináriumoknak, gyakorlati foglalkozásoknak. A kollektív tanulmányok ilyen formái a megfelelő módszerek alkalmazásával igen sokat jelentenek az eredményes és magasszínvonalú képzésben. — Ezek az oktatási és tanulási formák az ideológiai képzést jelentő társadalomtudományi stúdiumokban is majdnem a felét foglalják le a tanulmányi időnek. — A szovjet szakemberek szerint a tudományos előadások meghallgatása, ezek jegyzetelése, a jegyzetek és a kötelező vagy ajánlott szakirodalom feldolgozása csak akkor értékes, ha az ismeretek megszilárdítását, elmélyítését és azok alkalmazásának elsajátítását elvégzik a szemináriumokon és gyakorlati foglalkozásokon.

2. A tanárképzés, a pedagógus szakemberképzés szempontjából igen jelentősek a pedagógiai stúdiumok. Ezekhez kapcsolódnak elsősorban az iskolai gyakorlatok, amelyekre később térünk ki. — Amint a táblázatokból kitűnt, a pedagógiai főiskolákon az iskolai gyakorlatokon kívül kb. a tanulmányi idő 10%-át fordítják a pedagógiára és pszichológiára. — Az iskolai gyakorlatokkal együtt az összidőnek kb. 30%-át a nevelés-oktatással összefüggő tanulmányokra fordítják. Ez azt jelenti, hogy az öt tanévből egy teljes tanév esik iskolai gyakorlatra és egy fél tanév a pedagógiai elméleti jellegű tanulmányokra fordítható a pedagógiai főiskolákon. — A szakmódszertan a legtöbb főiskolán a szaktárgyi képzéshez tartozik, de a szakmetodikai tanulmányok és a pedagógiai előadások koordinálásáról a pedagógiai tanszékek gondoskodnak. — A főiskolák pedagógiai tanszéke (esetleg a külön lélektani és a didaktikai tanszék) a következő előadásokat és szemináriumokat tartja:

Általános lélektan
Gyermek- és serdülő-lélektan
Pedagógia
Neveléstörténet
Iskolaegészségтан
Testi nevelés
Filmoktatás, szemléltetés módszere

Pedagógiai, pszichológiai vagy módszertani speciális szeminárium (választás szerint).

Az előadásokból hiányzik az iskolaszervezetten. Ezt részben a pedagógiában, részben a neveléstörténetben adják elő, illetve az ezzel kapcsolatos konkrét ismereteket az iskolai gyakorlattal kapcsolatban az iskolákban kapják.

A pedagógiai előadások, szemináriumok tanterve nem azonos minden részletében minden főiskolán. Nagyobb eltérés a pedagógiai tanulmányokban azonban inkább a főiskolák és az egyetemek közt, illetve egyes egyetemek tanterve közt található. Az egyetemeken még most is kevesebb időt (előadást és szemináriumot) fordítanak a pedagógiai (és lélektani) képzésre. Az egyetemeken a különben rövidebb idejű iskolai gyakorlatokkal kapcsolatban kapnak a tanárjelöltek nevelésméleti és oktatásméleti kiegészítő képzést. A pedagógiai tanulmányokra fordított munkaidőt szemlélteti az alábbi táblázat. Ebben feltüntettem az Eötvös Loránd Tudományegyetem bölcsészettudományi karának tanterve szerinti adatokat is. Bár az előadások, a szemináriumi és hospitálási vagy elemző gyakorlatok ideje nem fejezi ki tökéletesen a stúdiumok értékét, mégis a tájékozódáshoz ez is hozzájárulhat.

A tanárképzés öt éve alatt a pedagógiai stúdiumokra fordít ott idő (A iskolai tevételes nevelési és tanítási gyakorlatok nélkül.):

Tanulmányok	Moszkvai Egyetem		Pedagógiai Főiskola		E. L. T. E.	
	Előadás	Szeminárium és más gyakorlat	Előadás	Szeminárium és más gyakorlat	Előadás	Szeminárium és más gyakorlat
1. Pszichológia	84	—	68	20	60	20
2. Pedagógia	84	—	50	50	90	30
3. Neveléstörténet	—	—	54	18	30	—
4. Iskolaegészségтан, isk. szervezeten	—	—	36	18	15	—
5. Pedagógiai, didaktikai, lélektani, metodikai stb. szeminárium	—	36	—	36	15	—
6. Szakmódszertan	36	—	60	40	30	20
Összesen:	36	36	268	182	240	70
	240		450		310	

A táblázatból is láthatjuk, hogy a szovjet egyetemeken még ma is kb. feleannyi időt fordítanak a pedagógiai képzésre, mint a főiskolákon. A moszkvai és a leningrádi egyetem pedagógiai tanszékének munkatársai nincsenek megelégedve ezzel, annál is inkább nem, mert a tanári pályára kerülő hallgatók

egy része az önképzés során nem egészíti ki megfelelően az ismereteit, tudását. A tanszékek elgondolása az, hogy a kisebb csoportok számára tartott speciál-kollégiumok és fakultatív tanulmányok során tudják mégis a megfelelő képzettséget biztosítani. Ezenkívül határozottan törekszenek arra, hogy az egyetem tanácsai növeljék a kötelező pedagógiai stúdiumok idejét és terjedelmét a tanári pályára készülő hallgatók számára. A fenti adatokon kívül érdeklődésre tarthat számot a pedagógiai oktatásnak a moszkvai egyetemen is bevezetett programtervezete. A minisztérium által kiadott ideiglenes program négy részből áll:

Az I. rész a nevelésnek és a pedagógiának mint tudománynak általános problémáit tárgyalja az alábbi részletezés szerint:

1. A pedagógia tárgya, feladatai és módszerei. A nevelés lényege.
2. A nevelés és a pedagógiai fejlődés főbb szakaszai.
3. A kommunista nevelés, célja és feladatai.
4. A gyermek fejlődésének törvényszerűségei és a serdülőkor pedagógiájának kérdései.

5. A népoktatás rendszere.

A II. rész a didaktikát, az oktatás és képzés elméletét tartalmazza:

1. A didaktika és fejlődésének főbb szakaszai.
2. Az oktatási folyamatlényege és törvényszerűségei. A didaktika alapelvei.
3. Az oktatás és képzés tartalma. Az általános, a politechnikai és a szakképzés.

4. Az oktatás és a termelő munka összekapcsolásának útjai.

5. Az oktatómunka megszervezésének formái.

6. Az oktatási módszerek.

7. A tanulók ismereteinek és készségeinek felmérése.

A III. részben a nevelési folyamat módszertanának alapjait ismerteti a programtervezet. Ebben a részfejezetek címe a következő:

1. A nevelői tevékenység tartalma és elvei.
2. A kommunista világnézet alapjainak kialakítása.
3. A kommunista erkölcsi nevelés módszerei.
4. A közösségi nevelés. Az iskolai Komszomol, az Úttörő szervezet és a tanulók szervezetei.

5. Az esztétikai nevelés általános módszerei.

6. A testi nevelés általános módszerei.

7. Az iskolán és osztályon kívüli munka formái és módszerei.

8. Az önnevelés folyamata és megszervezése.

A IV. részben a tanár, az iskola és a család pedagógiai szerepéről, feladatairól az alábbiak szerint kapnak oktatást a tanárjelöltek:

1. A tanár, a nevelő, a pedagógus kollektíva.

2. Az iskola és a család.

3. Az iskola vezetése és irányítása.

A programtervezet fenti vázlatos ismertetése nem adhat teljes képet a szovjet egyetem pedagógiai oktatásáról, a jövő tanárok sokoldalú neveléséről. Ezért is helytelen lenne itt most bármilyen általánosító megjegyzést tenni. A programtervezet magában is sokkal gazdagabb, mint amennyire erre a vázlatból következtetni lehet. Egy körülményre azonban felfigyelhetünk: a nevelés jelentősége, szerepe kap itt erőteljes hangsúlyt. Ez a koncepció végigvonul az egész szovjet tanárképzésen, amint ezt az iskolai gyakorlatok jellege, rendszere és tartalma is kifejezi.

IV.

Ismeretetésemben viszonylag részletesen foglalkozom a tanárképzésben jelentős helyet elfoglaló iskolai gyakorlatokkal. Az iskolai gyakorlatokat a tanárképzés szovjet szakemberei nemcsak a pedagógiai és szaktárgyi oktatás, a tanárrá képzés szempontjából tartják fontosnak, hanem azért is, mert a szinte 5 éven át, folyamatosan történő iskolai gyakorlat során nevelik hivatástudattól áthatott pedagógussá a hallgatókat. Közvetlenül, a tanárjelöltekkel folytatott beszélgetések folyamán is meggyőződhettem arról, hogy a hallgatók az iskolában a nevelői foglalkozások, gyakorlatok során évről évre szívesebben, mind nagyobb érdeklődéssel fordulnak pedagógus pályájuk felé. Az iskolai gyakorlat elsőrendű nevelési tényező tehát a tanárképzésben.

Az iskolai gyakorlatok rendszere nem egységes: más az egyetemeken, más a pedagógiai főiskolákon. Az egyetemek, a főiskolák, sőt egyes karok is a helyi tantervváltozatok, a körülmények (pl. van-e elég bázis-iskola az egyetem, a főiskola székhelyén) szerint eltérhetnek az általános gyakorlattól.

A moszkvai egyetemen a pedagógiai és módszertani előadásokkal kapcsolatban hospitálási, megfigyelési gyakorlatokat tartanak abban a félévben háromszor, amelyikben az előadások is szerepelnek a szak, a kar tantervében. Ezeket passzív gyakorlatoknak nevezik. A negyedik (egyes karokon az ötödik) évben két alkalommal tartanak folyamatos nevelési, illetve oktatási gyakorlatokat. A gyakorlatok ideje az első időszakban (pl. IV. év 1. félévben) 4 hét, a második időszakban 6 hét. A 6 hetes gyakorlat során pl. az orosz szakosok legalább 3 nyelvtani és 3 irodalmi órán kötelesek tanítani, ezen kívül levezetnek más tanuló foglalkozásokat is (szakkör, osztályfőnöki óra, úttörő-foglalkozás, múzeumlátogatás stb.). A leningrádi egyetemen a 6 hetes aktív gyakorlat az 5. évben folyik. A nevelési gyakorlatok általában megelőzik az oktatási gyakorlatokat. A gyakorlatokat az egyetem és a helyi tanácsok által kijelölt úgynevezett bázis-iskolákban folytatják. Ilyen iskolák vidéken is vannak. A nevelési gyakorlatokat a pedagógiai tanszék irányítja, a tanítási gyakorlatokat elsősorban a szaktárgyi karok (tanszékek) metodikusai, a pedagógiai tanszék közreműködésével. A moszkvai egyetemen az orosz és a történelem szakos tanárjelöltek egy részének gyakorlatát a 4. évben a tanszékvezető-helyettes docens irányítja. A bázis-iskolák igazgatója, tanulmányi vezetője és az erre a feladatra kijelölt tanárok a konkrét iskolai gyakorlat előkészítésében, ellenőrzésében, elemzésében önállóan, illetve a pedagógiai vagy metodikai előadók általános irányítása mellett vesznek részt. A tanárjelöltek elég nagy önállóságot kapnak, különösen a gyakorlat második szakaszában. Elvi megfontolásokból (a megfelelő előkészítés, gyakorlat és elemzés után az irányítás nélküli munkára való készséget is meg kell szerezni; a bizalom erősíti a munkában stb.) következően a tanárjelöltek teljesen önállóan is vezetnek le tanórát vagy más foglalkozást. Ezek eredményességét a zárófoglalkozáson ellenőrzik. — Az egyetemekről kikerülő tanárjelöltek a gyakorlatok ideje alatt is folytatják az elméleti tanulmányaikat, esetleg — ha pl. vidéken gyakorolnak az 5. évben — a levelező tagozat szerint. — A nevelési gyakorlatok sajátos és értékes formái a nyári szünidőben a termelési gyakorlatra beosztott tanuló-csoportokban, vagy az úttörő-táborokban és gyermekotthonokban végzett és nagymértékben önálló nevelői tevékenység. Ezeket a gyakorlatokat általánosságban előkészíti az egyetem, és irányítja a tanulók több csoportját összefogó vezető pedagógus. Az ilyen nyári nevelési gyakorlatok teljesítése az ötéves

képzés ideje alatt (általában a III. vagy IV. év után) legalább egyszer kötelező; a munka értékelését a tanárjelölt összefoglaló elbírálásában figyelembe veszik.

Az iskolai gyakorlatok lebonyolításának módszere nagyrészt azonos a mi tanárképző gyakorló iskoláink munkamódszerével. A metodikusoknak (a szakmódszertan egyetemi előadói ezek) sokkal nagyobb a szerepük és a felelősségük, mint nálunk az egyetemi tanárképzésben. A metodikusok közül többen egyidejűleg egy bázis-iskolában tanárok is. Az iskolai gyakorlatoknak kb. 50%-a a nevelési foglalkozásokhoz kapcsolódik. A viszonylag kevés időt felölölő gyakorlatokra a szaktárgy vonatkozásában a teljes felkészültséget megkívánja az egyetem és a bázis-iskola. A tanárjelöltnek ismernie kell például a tantervet, a tankönyveket. Ezt az ismertetést nagy alapossággal a szakmódszertani tanulmányok alatt kapják meg. A bázis-iskola vezető tanára csak akkor engedi tanítani a tanárjelöltet, ha a tankönyv alapos ismeretéről meggyőződött. Az iskolai gyakorlat további javítása érdekében a leningrádi egyetemen az 1960—61-es tanévben kísérletképpen olyan tantervet vezettek be az első éves tanárszakosok részére, hogy az úgynevezett aktív gyakorlatot a mi rendszerünkhöz hasonlóan az 5. évben, egy tanéven át teljesítik majd. A gyakorlatok ideje alatt a bázis-iskola pedagógusai a konkrét feladatokkal kapcsolatban kiegészítő oktatást adnak pedagógiából a hallgatóknak. Ezek a foglalkozások szemináriumszerűek és a tanárjelöltek előtt (ahogy erről a beszélgetések alkalmából nyilatkoztak) ezek a tanulási alkalmak nagyon népszerűek.

Az egyetemen tanuló tanárjelöltek gyakorlati képzését a pedagógiai tanszékek munkatársai nem tartják kielégítőnek (a moszkvai és leningrádi egyetem munkatársaival beszéltem erről), bár évről évre jobb szervezési, módszerbeli és tartalmi megoldásokat találnak problémáikra. Figyelembe véve az egyszakos és igen magas színvonalú szaktárgyi tanárképzés eredményeit, mégis az iskolák éppen olyan szívesen fogadják az egyetemekről kikerülő fiatal tanárokat, mint a pedagógiai főiskolák neveltjeit.

Az egyetemek is sokat foglalkoznak az iskolai gyakorlatok jó módszereinek és helyes tartalmának kialakításával. Ezt igazolja többek közt a leningrádi egyetem pedagógiai tanszékének a múlt évben megjelent tanulmánya is a tanárjelöltek iskolai gyakorlatainak programjáról. Az egyetem összegyűjtött és elemzett tapasztalatainak megismerése nálunk is fontos lehet; szakembereink érdeklődéssel olvassák, tanulmányozzák.

A leningrádi egyetem pedagógiai tanszéke az alábbiakban összefoglalható hét feladatot jelöli ki az iskolai pedagógiai gyakorlatok számára:

a) Megismertetni a hallgatókat az iskolai munka általános helyzetével és a legjobb tanárok tapasztalataival.

b) Tájékoztatni őket az iskolai tervekészítés valamennyi válfajáról (tanári oktatómunka, osztályfőnöki tevékenység tervezése).

c) A hallgatók tanulják meg az iskolai élet jelenségeit megfigyelni, elemezni, helyesen értékelni pedagógiai, módszertani és pszichológiai szempontból.

d) Meg kell tanítani a hallgatókat a tanulók életkori sajátosságait felismerni, a nevelő munkát megszervezni, az egyes tanulók magatartásában mutatkozó bonyolultabb problémákat alkotó módon megoldani.

e) Tanulják meg az óra levezetését, közben sajátítsák el az oktatás különféle módszereit, amelyek a tanulókat az adott tantárgy óráin való aktív részvételre, az órákon és otthon önálló munkára ösztönzik.

f) Tanulják meg az órák megfigyelését és elemzését.

g) Ismerkedjenek meg az úttörő- és osztálykollektívában végzendő tanulófoglalkozások és a tantárggyal kapcsolatos tanórán kívüli munka vezetésével.

Az egyetemek által irányított iskolai pedagógiai gyakorlatok értékes programja után lássuk most már, milyen szervezésben és milyen tartalommal folyik a pedagógiai főiskolák gyakorlati tanárképzése.

A pedagógiai főiskolákon képzett tanárjelöltek iskolai gyakorlatát a közvetlen tapasztalatok, beszélgetések anyagának felhasználása mellett elsősorban három fontos dokumentum alapján ismertetem. Az OSzSzK művelődésügyi minisztere 1960-ban rendeletet adott ki erre a feladatra vonatkozóan. Ezt követte a részletes végrehajtási utasítás, és kiegészítette az iskolai gyakorlat teljes tanterve, programja. Mindhárom dokumentumot érdemesnek tartanám arra, hogy az érdekeltek és illetékesek számára nálunk is kiadják. Különösen jelentős a pedagógiai gyakorlatok programja (részletes tanterve); ez egyedülálló munka az ilyen tanárképzési feladatok tudományos feldolgozása terén.

A reformok szellemében folyó pedagógiai főiskolai tanárképzés rendszerében a szaktárgyi és pedagógiai teljes képzés szempontjából is jelentősek a pedagógiai (iskolai) gyakorlatok. Ezek a tanárjelöltek elméleti képzésének kiegészítését és a gyakorlati képzést egyidejűleg biztosítják. A pedagógiai gyakorlatok célját így foglalja össze a miniszter rendelete: „... a tanárjelölt végezzen főiskolai tanulmányának minden évében társadalmilag hasznos pedagógiai munkát az iskolákban és más oktató-nevelő intézményekben. E munka folyamán sajátítsa el azokat a pedagógiai jártasságokat és készségeket, amelyek az iskolában végzett gyakorlati munkához szükségesek”.

A pedagógiai gyakorlatot a tanárképzés tantervével összhangban szervezik meg, folytatásukban különösen tekintettel vannak a tanárjelöltek kezdeményezésének és aktivitásának előmozdítására, továbbá arra, hogy a nevelő-oktató munka minden területével aktivitás közben ismerkedjenek meg. — A gyakorlatokat a főiskolák szervezik, irányítják anélkül, hogy túlzott gyámkodással a bázis-iskolák tanárainak vagy itt a tanárjelölteknek a tevékenységét úgy befolyásolnák, hogy ez végül is megakadályozná az élenjáró tapasztalatok megismerését.

A gyakorlatok lefolytatásának irányelvei közül kiemelkedők a következők:

1. megtanítani a tanárjelöltet az elméleti ismeretek alkalmazására,
2. hozzászoktatni őket az önálló, alkotó módon végzett pedagógiai munkához,
3. fejleszteni a tanárjelölt pedagógiai érdeklődését,
4. bevezetni a pedagógiai és neveléslélektani megfigyelések, elemzések munkaszervezésébe és a végrehajtás módszereibe.

A tanárjelöltek gyakorlati képzésében fontos helyet foglalnak el az elméleti stúdiumokkal kapcsolatos szemináriumok és a gyakorlati foglalkozások; ezek jelentik az első, majd párhuzamosan a folyamatos kapcsolatokat a konkrét pedagógiai gyakorlati élettel. Az I — II — III. évben végzett iskolai pedagógiai gyakorlatok elsősorban nevelési jellegűek, a tanulók tanórán kívüli, nevelő-oktató célú foglalkozásainak megismerésére és ezek levezetésében való gyakorlatosság megszerzésére törekszenek. A gyakorlatokat általában a főiskolai tanulmányok megszakítása nélkül, hetenként egy napot az iskolában töltve, végzik el. A három év alatt legalább 300 óra gyakorlatot teljesítenek, mégpedig az

I—II. évfolyamban az alsó tagozatos osztályokban, a III. évben az V—VIII. osztályosok közt végzik munkájukat. Mivel a pszichológiai és pedagógiai elméleti tanulmányok során is ilyen sorrendben ismerkednek meg a pedagógiai feladatokkal, ezért a gyakorlati képzés is végigmegy az évfolyamokon: megismerik a különböző életkorú gyermekcsoportokat, vezetik a gyermeki öntevékenység valamelyik ágát („ügyeskezek”-körét, ének-tanulást, szórakoztató játékokat, egészségügyi foglalkozásokat stb.). Később az úttörő-foglalkozásokat, az V—VIII. osztályokban a szakkört, az osztályfőnöki órát ismerik meg, vezetik le. A III. év után a nyári úttörő-táborokban, a termelési gyakorlatokon már önálló pedagógiai munkát végeznek, miután a tanév során is megismerkedtek közvetlen gyakorlás során a tanulók hasznos fizikai munkájának, úttörő-életének pedagógiai feladataival. Ezek közt igen fontosak az úttörő-alapszervek, osztályok, szakkörök kirándulásai, múzeum- és üzemlátogatásai, városi sétái, színházlátogatásai. Az ilyen nevelő-oktató (és a tanulók számára egyben szórakoztató) foglalkozások nagy szerepet kapnak az új szovjet iskolában; az ezekkel kapcsolatos pedagógusfeladatokra való előkészítést nagy gonddal, szervezettséggel és tudományos alapokra építve végzik el a tanárképzés munkatársai a főiskolán és a bázis-iskolákban egyaránt.

A pedagógiai gyakorlatok részletes programja szinte teljességre törekedve ismerteti a tanárjelöltek feladatait s azokat az ismereteket és készségeket, amelyeket a jelöltnnek meg kell szereznie. A megkívánt gyakorlati készségek közül néhányat ismertetek; főleg azokat, amelyekre való felkészülés a mi gyakorló tanárképzésünkben nem áll eléggé előtérben.

Az I—II—III. éves jelölt legyen képes felkészülni az osztályonkívüli nevelő foglalkozásra.

Tudjon oktató-nevelő céllal beszélgetni a tanulókkal, közöttük szervező-nevelő munkát végezni, a pedagógiai tapintat alapján velük kapcsolatot létesíteni.

Legyen képes lélektani megfigyeléseket végezni, ezek alapján tudja elhatárolni egymástól a pszichikai jelenségeket, tudja pszichikailag elemezni és értékelni a gyermeki tevékenységet.

Tudjon egyénileg is megfigyelni, elemezni, majd az egyéni foglalkozás módszereit kidolgozni a tanulóra vonatkozólag. Legyen képes szakkört előkészíteni és levezetni.

Tudjon a tanulókkal politikai témájú beszélgetést folytatni.

Legyen képes az életkori sajátosságok megfigyelésére és ezeknek a szülőkkel történő megbeszélésére.

A III. évesek felé támasztott követelmények közt már elsősorban nem a megfigyelések, hanem a közvetlen aktivitás igénye áll előtérben. Ilyenek: Tudjon politikai, erkölcsi és tanulmányi problémákról vitákat vezetni az osztályban (nemcsak beszélgetni!).

Tudjon különböző tanuló, úttörő foglalkozásokat megszervezni és levezetni a tanulóaktíva irányításán keresztül.

Tudjon az egyes tanulókról és a közösségekről megfigyelések alapján jellemzést összeállítani, majd ezek alapján nevelési terveket készíteni.

Legyen képes a nevelő foglalkozásokat tudományosan, a gyakorlat érdekei szerint elemezni.

Az itt csak kivonatatosan ismertetett követelmények megvalósítására valóban rendkívül sokféle gyakorlatot kell elvégezni a tanárjelöltnnek; és az ezekre való felkészítés alapos tanulmányokat igényel a tanárjelölttől, és nagy

jártasságot, sokágú értékes kapcsolatokat, jó elméleti képzettséget a gyakorlat vezetőjétől, akár a pedagógiai tanszék, akár a bázis-iskola munkatársáról van szó. Közvetlen tapasztalataim (amiket különösen a leningrádi 199. számú bázis-iskolában szereztem) alapján mondhatom, hogy szinte minden lehetősége megvan annak, hogy a fiatal szovjet tanárok ilyen felkészültséggel kerüljenek az iskolákba. Az első három évfolyamban szerzett nevelési gyakorlatosság próbája a 4—6 hetes nyári gyakorlat a táborokban vagy tanulói munkahelyeken. Itt az évközi pedagógiai gyakorlatban kitűnt tanárjelöltek fizetést is kapnak. Ennek minősítő jellege is van, így a nyári nevelési gyakorlatokra szülő és a pedagógiai tanszéken történő előkészítésben szívesen vesznek részt. Az első három év nevelési gyakorlatai során lehetőleg minél többször ugyanazzal a tanulócsoporttal foglalkoznak a tanárjelöltek, és ugyanaz a pedagógus irányítja a munkájukat. Így például a II. évben a 4. osztályban, a III. évben az 5. osztályban végzi gyakorlatát a tanárjelölt, és nyáron is a táborban ennek az osztálynak a raját vezeti.

Ilyen előkészület, ilyen gyakorlatosság alapján kezdik meg a IV. évben az 5—11. osztályokban, a szak-középiskolában vagy esti iskolában, illetve bentlakásos iskolában munkájukat. A gyakorlatot általában a főiskolai tanulmányaik megszakításával egyhuzamban 8 hétig végzik. Ezalatt napi 6 órát dolgoznak az iskolában a szaktárgyak szerinti tanár vezetése mellett, és ezen belül legalább 15 tanórát terveznek és vezetnek le a vezető tanár segítségével. Az V. évben ugyanilyen szervezés mellett 12 hetet töltenek a jelöltek az iskolában, ahol az első 3 héten a tanár előkészítése és vezetése mellett, majd 9 hétig önállóan (bár felügyelet közben is) tanítanak, mindkét szaktárgyukból heti 12 órában. Ezen belül elvégzik az egyik szaktárgy vezető tanárának osztályában (itt kell tanítaniuk is) a teljes osztályfőnöki nevelő munkát is.

A IV. évesek gyakorlatát még a főiskola módszertani tanszéke, ennek tanára irányítja az iskola tanárainak közreműködésével. Az V. évben a gyakorlatot az iskola igazgatója a vezetőtanárokon keresztül irányítja. A főiskola tanszékei csak látogatnak, és a pedagógusoknak konzultációt tartanak.

Lássuk most már, hogy milyen követelményeket támaszt a program a IV—V. éves tanárjelöltek felé a gyakorlati idő végére. A gyakorlatok idején megismerkedik az egész iskolával, különösen azokkal az osztályokkal, ahol gyakorol. Megtanul óravázlatokat kidolgozni, tanít és azután tudományos módon elemzi a nevelési és oktatási folyamatokat. Szakkört vezet szaktárgyaiból, önállóan dolgozik a szülők szervezetében; hiszen szinte önálló osztályfőnökként is működik. Már tevékenyen részt vesz az osztály tanárainak megbeszélésein, illetve a pedagógiai tanács (tanártestület) értekezletein. Össze gyűjti, feldolgozza és évfolyam, vagy szakdolgozatában felhasználja a pszichológiai, pedagógiai vagy szakmódszertani megfigyeléseit, elemzéseit. Az ilyen munka alapján követelmények lehetnek a következők:

Legyen képes megtervezni és levezetni a különböző típusú órákat, és ezekben az oktató munka különböző formáinak felhasználását eredményesen végezze.

Tudja felhasználni nevelési céllal a tanítás anyagát. Legyen képes osztályközösséget erősíteni és vezetni, osztályfőnöki teendőket ellátni. Tudjon előkészíteni és végrehajtani az egész iskolára vonatkozó nevelési intézkedéseket (pl. iskolai ünnepélyt).

Tudja vezetni az osztálykomszomol szervezet munkáját. Készítsen szertár-fejlesztési és karbantartási tervet és bonyolítson is le ilyen munkát. Tudjon

pszichológiai és pedagógiai kísérleteket, megfigyeléseket és elemzéseket önállóan is elvégezni.

Amint látjuk, valóban magas követelményeket támaszt, sokféle tevékenységet és alapos tanulmányokat igényel a szovjet tanárképzés rendszere. Érthető, hogy ezek vezetésében az egyetem, a főiskola és a bázis-iskolák maximális, a közvetlen tanácskozó- és munkakapcsolatokra épülő együttműködését kell biztosítani. Ezt az együttműködést a tanárképzés iránti felelősségtudat, a magas színvonalú tudományos képzettség, a szovjet ember, a gyermek iránti szeretet hatja át. A szovjet pedagógiai tudományok eredményeit alkalmazzák a tanárképzés folyamatában is: az elméleti ismeretek egyidejűleg kapcsolódnak a közvetlen szemlélethez (megfigyelések), vagy az aktív szemléltetés megelőzi néha az elméleti oktatást. A helyes tudományos fogalmak kialakítását segítik elő a közvetlen gyakorlatok, és így jutnak el a pedagógiai általánosításokhoz, a törvényszerűségek feltáráshoz és megállapításához. Ilyen alapokon várható, hogy a helyes pedagógiai gyakorlathoz, az értékes készségekhez, a nevelési és oktatási ismeretek gyakorlati alkalmazásában való jártasságokhoz eljusson a fiatal szovjet tanár.

Az egész tanárképzés nagy súlyt helyez arra, hogy a tanárjelölt tanulmányai végén eljusson a pedagógiai tudatosság fokára nevelő-oktató munkájában. Az ehhez vezető úton valósul meg a programnak az a pontja, amit így fogalmaztak meg a nevelési gyakorlattal kapcsolatban: a tanárjelölt „az egyes nevelési intézkedéseket ne csak a végrehajtás módszerének oldaláról vizsgálja, hanem a konkrét nevelési feladatok megoldásának oldaláról is. Nagy figyelmet kell fordítani a hallgatók pedagógiai gondolkodásának fejlesztésére. Meg kell tanítanunk őket pedagógiai-pszichológiai megfigyelések végzésére, a megfelelő pedagógiai következtetések levonására és arra, hogy az iskolai munkában a gyakorlat elemzésekor mind gyakrabban tegyék fel a „miért” kérdést, és válaszoljanak rá”. A helyes választ természetesen nemcsak szóban, hanem főleg a pedagógus tevékenységben igényli a fiatal tanártól az iskola.

A követelmények teljesítésének lehetőségét biztosítják azok az alapos elemzések, amelyeket a metodikusok és a bázis-iskola gyakorlatot vezető pedagógusai végeznek a tanárjelöltekkel. Ilyeneken részt vettem egy-egy moszkvai ill. leningrádi bázis-iskolában. Ezek hatását, eredményét a legjobban az a hozzáértés és aktivitás jellemezte, amivel a 3—4 főből álló IV. éves tanárjelölt csoport részt vett az elemzésekben. Alapos logikai, ismeretelméleti és didaktikai tudást mutatott például az egyik fizika óra szemléltetési problémáinak megvitatása. Itt az volt a kérdésfelvetés, hogy milyen kapcsolatot legyen a mozgásimpulzusokat szemléltető oktató film témája és az óra tananyagát alkalmazó fizikai feladatok, példák közt. Ugyancsak alapos felkészültséggel vitatták meg a főiskola metodikusának vezetése mellett azt, hogy az összefoglaló órán milyen legyen a tanár kérdészmódja és mi a kérdésekbe foglalt problémák pedagógiai-didaktikai jelentősége.

V.

Összefoglalásul azt a véleményt kell elmondanom, hogy a tantervek, programok igen jól beválnak mind az elméleti, mind a gyakorlati képzés területén; az ezek szerint folyó konkrét munka igen nagy értékű, különösen a pedagógiai főiskolákon. Ez annál is inkább fontos, mert a főiskolákról kerül ki a középiskolai tanárok túlnyomó többsége. Ezek a pedagógiai főiskolák illeszkednek bele legjobban a szovjet felsőoktatási rendszerbe, azok közé a

„főiskolák” közé, amelyek elsősorban végzik a felsőfokú szakemberképzést a társadalmi, gazdasági és kulturális élet minden területe számára. Kitérően egyesítik a főiskolák a tudományosságot és a szakmaiságot, az elmélet és a gyakorlati élet követelményeit. Azt gondolom, hogy a mi középiskolai tanárképzésünk is elsősorban ezeknek a szovjet pedagógiai főiskoláknak a munkáját tanulmányozhatja haszonnal; még akkor is, ha szervezeti téren más jellegű a mi tanárképzésünk. A szovjet egyetemek a hatalmas ország tudományos, kulturális, közoktatási életében bizonyos szempontból más szerepet, más feladatokat kaptak a tanárképzés terén. A mi egyetemeink tanárképzési munkájában a szovjet képzés tapasztalatait a mi viszonyaink és sajátos feladataink szerint megfontoltan kell esetleg felhasználni.

Jegyzetek

Ismertetésemben felhasználtam azokat a közléseket, tájékoztatásokat, amelyeket 1961 februárjában tett tanulmányutam során a szovjet felsőoktatási minisztérium pedagógusképzési ügyosztályán, a moszkvai és a leningrádi egyetem pedagógiai tanszékén, a leningrádi HERZEN Pedagógiai Főiskolán, a Pedagógiai Tudományok Akadémiáján, a moszkvai 103. számú és a leningrádi 199. számú 11 osztályos bázis-iskolában kaptam, valamint az alábbi irodalmat:

A. J. ARET: Tanárképzés az egyetemen. Szovjetszkaja Pedagogika. 1957. 3. sz.

ASZENJEV: Nagy fordulat a szovjet pedagógusképzésben. Szovjetszkaja Pedagogika. 1957. 1. sz.

E. CANONGE: La formation psycho-pédagogique dans les E. N. N. A. L'Éducation Nationale. 1961. 17. sz.

P. COMET: Le rôle du conseiller pédagogique et le travail des stagiaires. Cahiers Pédagogiques. 1961. XVI. 6.

H. DAHLKE: A szocialista pedagógusképzés útjai. Pädagogik. 1959. 11. sz.

I. DAVIES: Initiation scolaire à l'Orient. Unesco. 1961.

Formation et recrutement des maîtres de l'enseignement du second degré. Paris. 1955.

KISZELJOV—OKROKVERCCHOVA: A pedagógiai gyakorlatok tapasztalatai a leningrádi egyetemen. Leningrád. 1959.

La formation du personnel enseignant secondaire. Paris—Genève. 1955.

Pedagógiai főiskolák tantervei. Kiadta a Szovjetunió felsőoktatási minisztériuma. Moszkva. 1959.

A pedagógia és a pedagógia történet kérdéseinek programja. Kiadja a Szovjetunió felsőoktatási minisztériuma. Tervezet (kéziratban).

A pedagógiai főiskolások pedagógiai gyakorlatáról szóló dokumentumok gyűjteménye.

Az OSZSZK művelődési minisztériumának kiadása. Moszkva. 1960.

H. SIEBERT: Der Siebenjahrplan und die Lehrerausbildung. Pädagogik. 1960. 1. sz. Schule und Erziehung. Berlin. 1960. (Tanulmányok a nyugatnémet közoktatás kérdéseiről.)

Альфред Темеш:

ПРОБЛЕМЫ, ПРОЕКТЫ И РЕШЕНИЯ ПОДГОТОВКИ ПРЕПОДАВАТЕЛЬСКИХ КАДРОВ В СССР

Частично на основе документов, частично же опираясь на приобретенный по случаю научной командировки опыт, автор знакомит с положением подготовки преподавательских кадров в Советском Союзе. Анализируются реформы, осуществимые как в университетах, так и в преподавательских вузах. Особенное внимание выделяется школьной практике педагогов до начала преподавательской деятельности. В заключение внимание обращается на важность сравнительных анализов с точки зрения правильного решения

Afred Temesi:

PROBLEMS, PLANS AND SOLUTIONS IN THE TRAINING OF TEACHERS IN THE USSR

Relying partly on documents partly on personal experiences gained at a study-tour the author deals with the position of the training of teachers in the Soviet Union. Analysing the reforms under way both at the Universities and in the Teacher's Training Colleges the author pays special attention to the educational practice of pedagogues before starting their professional career. To conclude, he calls the attention to the importance of comparative analyses, going by the drawing up of the best solution.